

БОЯН ПЕНЕВ И СТАРАТА БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА

АНИСАВА МИЛТЕНОВА

Въпросът за оценката на старобългарската литература в голямото научно дело на Боян Пенев предизвиква заслужен интерес поради някои оригинални тълкувания и ценни изводи, които не са загубили значението си и днес.

Боян Пенев е историк главно на новата българска литература — към периода от Паисий до съвременността са насочени както научните му интереси, така и филологическата му и литературно-теоретическа подготовка. Поради това материалът, въз основа на който може да се съди за отношението на учения към средновековната българска книжнина, е сравнително ограничен. Б. Пенев обръща поглед към старобългарските паметници и автори в два свои труда: „Българска литература. Кратък исторически преглед“ (Пловдив, 1930) и том втори на „История на новата българска литература“ (С., 1932), издадени след смъртта му. Първата книга е превод на курс лекции, четени от автора в Полша (Варшава, Краков, Вилно) през 1923—1924 г. Кратките очерци обхващат българската литература от Кирил и Методий до съвременността и съдържат стегнато изложение на фактите в достъпна форма. Вторият том на „История на новата българска литература“ обобщава проучванията на Б. Пенев по проблемите на прехода от стара към нова литература. Тук се разглеждат книжовните паметници от XVI, XVII и XVIII в., преди всичко сборниците със смесено съдържание и дамаскините, които авторът смята за ново явление в литературния и културния живот по време на османското владичество. В кръга на материалите по стара българска литература могат да се включат отделни изказвания, почерпани от двете студии „Посоки и цели при проучване на новата ни литература“ (С., 1910) и „Начало на българското възрождане“ (С., 1918), както и някои статии¹. Не на последно място трябва да се отбележи, че богатият архив на учения съдържа редица материали, които могат да се привлекат при изясняване дълбочината и обхвата на заниманията му със средновековни паметници. Голяма част от тези материали са намерили място в коментара и бележките към т. I от последното издание на „История на новата българска литература“ (С., 1976), но те не изчерпват всичко в разглежданата насока.

Дейността на Б. Пенев като литературен историк през първите две десетилетия на века съпада с времето на повишен филологически и културно-исторически интерес към старата българска литература. Продължавайки традициите на М. Дринов в тази област, тогава се появяват трудовете на Б. Цонев, В. Н. Златарски, Ал. Теодоров-Балан, Й. Иванов и др., които поставят основите на научното издирване, изследване и обнародване на исторически и литературни извори от Българското средновековие. Една от главните заслуги на посочените изследователи от този период е, че подлагат старобългарските паметници на изчерпателен филологически анализ, дават оценки за тяхната историческа, езикова и книжовна същност.

Наред с това в началото на века, а и десетилетия по-късно в повечето учебници, ръководства и литературно-исторически обобщителни трудове господства мисълта за подражателен характер на старобългарската литература, в която не могат да се търсят оригинални, национално-самобитни моменти. Авторите на първите общи курсове по история на българската литература (Д. Маринов, М. Москов, Б. Ангелов и др.) са единодушни в оценката си — в старобългарските

¹ Вж. напр. Б. П е н е в. Духовният живот в нашите села и градове преди Паисия. — Българска реч, 17, 1942—1943, № 7, 220—223.

произведения отсъствуват художествени и поетически достойнства в съвременния смисъл на думата, поради което към тях не може да се приложи литературоведски подход. На този етап все още не е развито схващането за стадиалност в развитието на литературата и за специфика в естетическото възприемане на средновековните творби. Така например Божан Ангелов пише: „Този дълъг период от девет века се простира като отегчителна мъртва пустиня, еднообразието на която не се нарушава нито от един оазис; тук не ще срещнете нито едно дело на спонтанно проявление на личен живот; тя не познава истинските форми на литературното творчество и се изчерпва от вкаменелости, които не излизат извън изброените по-горе форми. . . Промените, които могат да се констатира в тази литература, не са промени на мисълта и чувствата, нито пък в литературните форми; то са външни промени — такива на езика. . .“² А. Теодоров-Балан в „Българска литература“ (Пловдив, 1896) изтъква, че старобългарската литература не подлежи на развитие: „ . . . Без да се грижат за новите потреби на своето време, писателите ревностно повтарят по-предшните християнски и езически мисли, усвояват си техните книжовни похвати и заключават духа си в едно неподвижно черчево.“³ Подобно мнение споделят и изтъкнати писатели — П. П. Славейков, Гео Милев и др. Известна е безкомпромисната характеристика на средновековната литература от П. П. Славейков в статията му „Българската народна песен“, където заявява: „Всички тия книги са преводи, подражания или компилации, правени от служители на черквата, чужди за самия народ, както са му били чужди и държавническите и църковни интереси, на които тези служители са посветявали своите думи и дела.“⁴

Приведените примери са показателни за състоянието на българската литературно-историческа мисъл тогава, когато Б. Пенев формира своя подход към литературните факти и разгръща научноизследователската си дейност. Отношението на учения към старобългарската литература се гради в съответствие с научните критерии, които той прилага към изучаването на литературния процес у нас като цяло. Споделяйки принципите на Ив. Шишманов, Б. Пенев поставя на широка основа мотивирането на литературните явления в зависимост от историческите и обществено-икономическите условия, народностно-психологическите фактори и движението на литературните ценности. Идеята за системен подход в литературознанието, разбирането на литературните явления като сложно единство от разнообразни елементи позволяват на изследователя да проникне дълбоко от своите съвременници в спецификата на старобългарските творби, изпреварвайки възприетите схващания.

В студията „Посоки и цели при проучване на новата ни литература“ се казва: „Относително литературата до Освобождението има установени няколко шаблонни възгледа, които почитват на твърде повърхностни и едностранчиви проучвания. Нейната жизнена стойност не е разкрита.“⁵ Оценявайки критично равнището на съвременните му тълкувания на старобългарската литература, Б. Пенев конкретизира слабите им страни, като подчертава, че предстои преди всичко да се преодолеят емпиризмът и тесните рамки на традиционния филологизъм: „ . . . Досега се занимават с нашата литературна история хора, които не са литератори по призвание, филолози, които не могат да намерят и да посочат *интересното*, ценното в нея; те никога не са си поставяли за цел да дирят *историческата връзка и естетическите елементи* в нашата по-стара литература“ (Курсивът е на Б. П.)⁶. По-нататък той развива схващането си за три задължителни етапа в историческото изучаване на всяка литература: първи, „събирателен“ период, в който се уточнява обемът на литературното наследство, а опитите за анализ на отделните творби в повечето случаи са чисто филологически; втори период, в който събраният материал се подлага на класификация и систематизация и естетическото осветление на фактите не е изключение; трети, „теоретически“ период, който обединява естетическия подход с теоретическия, за да се достигне до по-широки обобщения за законите на литературното развитие. Тези мисли на Б. Пенев се отнасят в голяма степен за етапите, които изминава изучаването на старобългарската литература — от извороведческите проучвания и приноси през историко-литературния анализ на материала до естетико-теоретичните обобщения. Така в съвременната медиевистика

² Б. Ангелов. История на литературата. Т. II. Средновековна литература. Пловдив, 1914, 43—44.

³ А. Теодоров-Балан. Българска литература. Пловдив, 1896, с. 77.

⁴ П. П. Славейков. Българска литература. Кн. II. С., 1923, с. 6.

⁵ Цит. по: Б. Пенев. История на новата българска литература. Т. I. С., 1976, с. 19.

⁶ Пос. съч., с. 579.

значително се увеличи дълбочината на проникването в същността на средновековните произведения, обогати се представата за тяхната естетическа стойност.

Поставяйки естетическата оценка на творбите като крайна цел на литературоведското изследване, Б. Пенев не пропуска да изтъкне спецификата при проучването на старата литература. „Има разлика между начина на изучаване на новата и старата литература. . . При изучаване на старата българска литература. Повече филология! Да се определи авторството, времето, датата, оригинално ли е това произведение или не. Да се определи мястото. Затова: изучаване на езика и съдържанието. Определяне на мястото и времето посредством: I. лингвистични данни: а) език; б) говор—диалектология—диалектически особености. II. Палеография — изучаване на външните особености, на старото писмо, на материалa, на който е писано, начина, по който е украсен ръкописът (орнаменти), подвързия, цветовете на боите; водни знаци на хартията; пергамент. Византийски орнамент (животни и растения). Геометрически орнамент (условни съчетания на геометрични фигури). Определяне редакциите на вариантите.“⁷ Тези бележки, запазени в архива на учения, свидетелствуват за неговата широка филологическа култура, за всестранната му осведоменост в една извънредно сложна област. Въпреки че Б. Пенев не си е поставял задачата да изследва специално българската средновековна литература, той познава методите и формите на нейното изучаване. В процеса на своята работа над прехода от стара към нова литература той непосредствено се запознава с редица сборници със смесено съдържание и дамаскини от XVI до XVIII в. и днес в архива му се пазят над петдесет аналитични описания на ръкописи⁸. Именно съвместното проучване на ръкописния материал му дава възможност да стигне до верни наблюдения и изводи за особеностите на Късното средновековие у нас.

Б. Пенев въвежда в историографията на литературата схващането за целостта на литературното движение през вековете, за взаимната обусловеност на отделните етапи и периоди. В този смисъл той посочва, че изучаването на старата литература е необходимо, за да се разберат процесите в съвременността. Според него творчеството на писатели от новата българска литература може да бъде обяснено докрай във връзка с факти от миналото. „Можем да разберем някои от произведенията на Пенча Славейкова във връзка с по-старата литература — апокрифите“⁹ — пише Б. Пенев по този повод. Плодотворната концепция за многовековното единство на българската литература и култура е още една негова идея, която намери развитие в съвременната наука¹⁰.

Необходимостта от нов подход към литературата до Освобождението (в частност и към старата българска литература) е изтъкната от Б. Пенев и във връзка с подбора и интерпретацията на литературните факти. Като отбелязва, че историците на литературата се спират предимно на крупните факти от литературното развитие, ученият подчертава: „А даденият процес се извършва не само от крупни, но и от дребни наглед факти, които действуват бавно, обаче постепенно и сигурно върху народния живот. Тия факти изискват едно по-внимателно и дълбоко наблюдение: изтъкнат ли се те, историческият процес ще се яви вече в друг вид. . .“¹¹ Това свое разбиране на историко-литературното изследване Б. Пенев приложи на практика при работата си върху книжнината по време на робството.

През първите десетилетия на века господствува възгледът, че вековете на робството са „тъмна“ епоха в българското литературно и културно развитие. Недостатъчно са проучени както обществено-икономическите фактори, така и проявите на духовния живот по това време, а сведенията за книжовни прояви са оскъдни. Спецификата на литературния процес през време на робството и днес поставя неразрешени и дискуссионни въпроси. Б. Пенев, следвайки становището на М. Дринов, отстоява мнението, че родоначалник на новата литература е Паисий Хилендарски с неговата „История славянобългарска“. Но дали Паисий се появява след едно прекъсване в литературното развитие, или е резултат на естественото еволюционно натрупване на закономерности от обществени, политически и културен характер? Отговорът на този въпрос, който придоби особена акту-

⁷ Пос. съч., 580—581.

⁸ Архив на БАН, ф. 37к, а. е. 327.

⁹ Б. Пенев. История на новата българска литература. Т. I. С., 1976, с. 580.

¹⁰ П. Диеков. Хилядолетното единство на българската култура. — В: Похвала на старата българска литература. С., 1979, 477—492; За историческото единство на българската литература. — В: Литература и култура. С., 1982, 9—26.

¹¹ Б. Пенев. История на новата българска литература. Т. I, с. 592.

алност в съвременното литературознание, трябва да се търси в характера на книжнината от XVI, XVII и XVIII век, в нейния дух и съдържание. Б. Пенев поставя на широка основа своите наблюдения, като привлича факти из обществено-политическите и социални отношения, разглежда вътрешния живот на българина и ролята на народното творчество, проследява връзките с другите балкански литератури и т. н. Макар че днес същността на отделни негови характеристики се е изменила, други са обогатени с нови аргументи, а трети са отпаднали, преодолені от развитието на науката, направеното от Б. Пенев запазва своята ценност поради плодотворните идеи, които съдържа. Това особено важи за изчерпателния анализ на сборниците със смесено съдържание. Докато въпросът за мястото и ролята на дамаскините в литературата на Късното средновековие може да се смята за вече осветлен в съвременната медиевистика¹², то едва напоследък бе направен опит сборниците със смесено съдържание, които предхождат хронологически превода на Дамаскин Студит, да получат адекватна съвременна оценка като вид книжнина¹³. В този смисъл изводите на Б. Пенев имат принципно значение за характера на литературния процес през XVI—XVII в. и могат да бъдат основа за по-нататъшна изследователска работа.

Заключенията на учения се градят върху детайлно проучване на ръкописното наследство, за което свидетелствуват многобройните му бележки, запазени в неговия архив. Както се спомена, тук могат да се видят аналитични описания на известни и неизвестни ръкописни сборници, направени с професионална вещина, бележки върху отделни произведения, съпоставка с гръцки текстове на преводни слова от Дамаскин Студит, извънредно богата по тематика и обхват библиография. Съзнавайки необходимостта от публикуване на някои текстове от сборниците, Б. Пенев прави следния списък: „Откъслци за христоматия из новообългарски ръкописни сборници. С. Аргиров (ПСп, кн. 44, 1894, с. 194—195; с. 196). Легенда за Еладий и Корасия (Тиквешки ръкопис, Мсб VIII, с. 389 сл.). Разказът за Петра (Качановский). Слово за злите жени (Качановский). Видение на ап. Павла (Л. Шепелевича: Етюди о Данте. Апокр. видение св. Павла. Харьков, ч. I, II). Откъслци от повестта за падането на Цариград (Мсб XII).“¹⁴ По-нататък са изброени по листове откъси от Копривщениския дамаскин, също предвидени за издание, както и редица други материали. Тези факти дават представа за дълбокото вникване на изследователя в разработваната материя.

В разделите на гл. XII „Народни сборници със смесено съдържание през време на робството“ от „История на новата българска литература“ Б. Пенев прави обстоен анализ на редица произведения: апокрифи, поучителни разкази, агиографска проза, исторически повести, проповедническа литература, въпросо-ответни статии, Физиолог и т. н. Всички тези творби са преведени или сътворени през старобългарския период, но през XVI—XVIII в. придобиват ново значение за литературния процес, тъй като стават достояние на широката публика. Изследователят се спира на тенденциите, характерни за съдържанието на народните сборници, на начина на изложение в тях, на особеностите на езика и стила. С особено внимание са отбелязани елементите на националното самосъзнание, както и битовите елементи, вмъкнати в тъканта на разказа. Отделено е място на облика на книжовниците от разглежданата епоха, като се привеждат редица приписки, съдържащи вести за исторически събития и за условията, в които са работили преписвачите, а също така за отношението към ръкописната книга.

Б. Пенев посочва и обосновава една особено важна черта на сборниците със смесено съдържание и дамаскините — техния народен характер, дължащ се на желанието на преписвачите „да вулгаризират литературата, да я направят интересна на масата, по-достъпна, по-занимателна“ и „да разработват такъв литературен материал, който засяга духовните интереси на народа и стои по-близо до неговите представи, до неговото въображение, до неговите предания и традиции“¹⁵.

¹² Д. Петканова - Тотева. Дамаскините в българската литература. С., 1965; А. Ивановва. Троянски дамаскин. С., 1967; Е. И. Деминва. Тихонравовский дамаскин. I. С., 1968; II. С., 1971; П. Илиевски. Кринински дамаскин. Скопје, 1972; по-обширна библиография вж. в: Речник на българската литература. I. С., 1976, 305—307.

¹³ А. Милтенова. Към литературната история и типология на сборниците със смесено съдържание. — Старобългарска литература, 7, 1980, 22—36; Към въпроса за сборниците със смесено съдържание в българската книжнина от XV—XVIII век. — В: Литература, общество, идеи. С., 1986, 66—87; Към методиката на изучаване на сборниците със смесено съдържание в старите южнославянски литератури. — В: *Studia slavica mediaevalia et humanistica*. Riccardo Picchio dicata. Roma, 1986, 517—526.

¹⁴ Архив на БАН, ф. 37к, а. е. 327, л. 142.

¹⁵ Б. Пенев. История на новата българска литература. Т. I, с. 315.

Тази особеност е свързана с общата тенденция за демократизация на литературата по време на робството. Освен това се подчертава ценността на сборниците със смесено съдържание и на дамаскинните не само като историко-литературни документи, но и като „народни енциклопедии“, които „са развивали литературен вкус и са съдействували за естетическото възпитание на читателската среда“¹⁶. Характеризирайки книжнината през XVII—XVIII в., Б. Пенев защитава схващането за приемственост между стара и нова литература, което бе подкрепено с нови факти в съвременната наука. В трудовете си Б. Ст. Ангелов, П. Диневков, Д. Петканова-Тотева, Д. Леков и др.¹⁷ убедително показаха, че тази концепция трябва да се утвърди като основна в историята на литературата.

За разлика от своите предходници Б. Пенев прави опит да потърси и определи националното своеобразие на старобългарските творби. В книжнината от Късното средновековие и периода на преход от стара към нова литература това своеобразие според него се заключава в наличието на „национално-патриотически, просветителни и битови елементи“ в сборниците със смесено съдържание и дамаскинните, в демократичния им дух. Но докато самотнитостта на литературата през XVI—XVIII в. е несъмнена за Б. Пенев, то оценката му за периода IX—XIV в. е твърде противоречива. От една страна, той дава израз на традиционното за съвременността му схващане, че „българската държава се е намирала всецяло под влиянието на Византия и все още не е имала вътрешна възможност да създаде своя самотитна национална култура. Това влияние е било тъй широко и тъй дълготрайно, че нашата стара литература в продължение на толкова векове не е могла да отрази никакви по-значителни национални елементи и да застане в контакт с българската действителност.“¹⁸ Като изключение той посочва апокрифите и средновековните повести — единствени носители на оригинални моменти според него. От друга страна, в общия очерк за някои основни черти на литературата в лекциите си пред полските студенти Б. Пенев посочва, че самотитността на старобългарските творби, тяхното национално своеобразие се дължи на „реалистичните“ елементи, намерили място в тях: „Склонността към реализъм проличава още в старата българска литература. . . Известно е, че нашата литература възниква под влияние на византийската — в старобългарската литература изобилствуват преводи, преработки, заимствувания и подражания на византийски произведения. Важното е, че онези наши жития, повести и проповеди, които са работени върху византийска основа, *отразяват на много места българската склонност към реализъм*. Нашият писател охотно се отклонява от абстрактното изложение на византийската литература и го замества с реалистични подробности, характерни за българския бит.“¹⁹ Под „реализъм“ Б. Пенев разбира близост до историческата действителност, отражение на „обективния елемент“ в цялото българско изкуство, който произтича от особеностите в народопсихологията и в националните традиции. „Реалистично представени“ според него са ония герои от средновековните произведения, които са „любългарени“, приближени от книжовника „до себе си и своя свят“. Най-показателен пример за „реалистично“ изображение според него са апокрифите, в които „християнските представи се примесват с езически ярвания, реализмът с фантастиката — и по такъв начин възникват широки епични картини, богати с поезия и драматизъм“²⁰.

Може да се приеме, че „реализмът“, възприеман като „отражение на типични черти на българския характер“ според квалификацията на Б. Пенев, а не като художествен метод, действително се докосва до оригиналните моменти в старобългарските творби. С него авторът назовава живото обществено чувство у книжовниците, или присъствието на известна достоверност, на до-

¹⁶ Пос. съч., с. 454.

¹⁷ П. Диневков. Паисий Хилендарски в историята на българската литература. — Известия на Института за българска литература, 2, 1954, 49—66; Д. Петканова. Дамаскинните като етап в развитието на българската литература. — Език и литература, 13, 1958, 3.; Б. Ст. Ангелов. Съвременници на Паисий. I. С., 1963; II. С., 1964; Ст. Таринска. Ускорено развитие и исторически процес. — Литературна история, 1, 1977, 16—27; Д. Леков. Литература—общество—култура. С., 1982.

¹⁸ Б. Пенев. История на новата българска литература. Т. I, с. 115.

¹⁹ Б. Пенев. Българска литература. Кратък исторически преглед. С., 1946, 11—12.

²⁰ Пос. съч., с. 14.

кументалност в изображението на действителността²¹. Това тълкуване се отнася и до наблюденията на Б. Пенев за съжителството на „реализъм“ и фантастика в апокрифите. Тук той долавя сложната природа на тези творби, в които се преплитат тясно библейски сюжети, отражение на средновековната действителност и фантастични образи. Въпреки единството на „приземен“ и фантастични елементи в апокрифите те остават в рамките на средновековната естетическа система²².

В лекциите си пред полските студенти Б. Пенев систематизира най-важните факти от старобългарската литература: начало на българската литература; Кирил и Методий; Климент Охридски; Епископ Константин; Черноризец Храбър; Преславска школа; Йоан Екзарх; богомилство; Презвитер Козма; апокрифи; повести; литературата на Второто българско царство (XII—XIV); исихазъм; характеристика на литературата през Второто българско царство; Патриарх Евтимий; Григорий Цамблак; Константин Костенечки; епоха на робството. В отделните портрети на старобългарските писатели нееднократно са изтъкнати значението на старата българска литература и нейният влог в културата на другите славянски народи. Като обрисова мащаба на Кирило-Методиевото дело, той подчертава ролята на славянската писменост за историята на чехи, българи, руси и сърби, а по-късно — и на румъни. Привлича вниманието гледището, че българският характер на най-стария писмен славянски език е неоспорим и „единствено оправдано и правилно название е *старобългарски*, а не старочерковнославянски или само черковнославянски или старославянски“²³. При съставянето на очерците авторът се е придържал към историческите сведения и извороведските данни, известни според проучванията на старата литература в неговата съвременност, така че те да отразяват равнището на тогавашната научна мисъл. Безспорно днес представата за тематичния обхват и жанровото разнообразие на старобългарските творби е значително разширена и конкретизирана, станала известни нови имена на старобългарски автори, преоценени се същността на редица явления, затова голяма част от оценките и изводите на Б. Пенев са изгубили своята актуалност. Независимо от това трябва да се подчертае, че следвайки високите си литературно-исторически критерии, ученият верно долавя както отделни особености от делото на старобългарските писатели, така и тяхното непреходно значение. Черноризец Храбър, Презвитер Козма и Григорий Цамблак Б. Пенев определя като „мощни индивидуалности — мощни като творческа и нравствена воля“. Правдива е оценката за богомилството у нас, което е въздействувало според автора най-вече със своите социални идеи. Заедно с това ученият търси в богомилската книжна духовната извисеност на българина: „... тая религиозна духовност, която се обръща не към загрубелите човешки страсти, не към слабостите на човешката плът, а към силата на духа, към неговата безграничност и неговото надмощие.“²⁴ При характеристиката на литературата от времето на Евтимий Търновски вярно е отбелязана тенденцията към засилване на психологизма на изображението под влиянието на исихазма, както и промените в езика и стила — музикалността и стремежа към усъвършенстване на израза. Разглеждайки творческото дело на Григорий Цамблак, Б. Пенев подчертава високите достижения на писателското му майсторство: „Цамблак ни е оставил страници, в които неговият ораторски талант се изразява в искрен, увличащ лиризм, в истинска поезия.“²⁵ Верни са наблюденията върху житието на Стефан Лазаревич от Константин Костенечки, в което са посочени елементите на биографично и историческо повествование. Примерите за трезв и аналитичен поглед върху фактите не са малко, а от запазените в архива на изследователя бележки за старобългарски писатели²⁶ личи добросъвестна и задълбочена работа с изворовия материал. За високата оценка, която са получили средновековните творби от Б. Пе-

²¹ В съвременните естетико-теоретични проучвания с основание се посочиха, че литературоведският термин „реализъм“ в смисъл на художествен метод се разминава с естетическата същност на средновековните творби. Вж. Л. Грашев а. „Реалистичните елементи“ и естетическата стойност на старобългарската литература. — Старобългарска литература, 1, 1971, 33—51; П. Динев а. Към демократизация на изобразителния стил в старата българска литература. — В: Похвала на старата българска литература. С., 1979, 285—296; Кр. Стаичев. Поетика на старобългарската литература. С., 1982, 29—30, 36—39.

²² Л. Грашев а. В света на средновековната фантастика. Бележки за апокрифната литература. — Септември, 1968, 10, 228—229.

²³ Б. Пенев. Българска литература, с. 33.

²⁴ Пос. съч., с. 67.

²⁵ Пос. съч., с. 128.

²⁶ Архив на БАН, ф. 37к, а. е. 305.

нев, свидетелствува и един списък на произведения за бъдещо издание под заглавие „Българско стихотворство“²⁷. Тук са намерили място: „Молитвата на Константина Философ (Азбучна молитва); Похвалата на Симеона; Д. Кантакузин (Молитва към Богородица)“, като са отбелязани публикации и преписките, които могат да бъдат използвани.

Въз основа на направения кратък преглед могат да се обособят два основни момента в съприкосновението на Б. Пенев с проблемите на българската средновековна литература: непосредствен анализ на старобългарски автори и произведения, от една страна, и изказвания от по-общ литературно-теоретичен характер — от друга. Приносът на изследователя в разработката на въпросите, свързани с литературата по време на османското владичество, създават плодотворна основа за нови изследвания. Наблюденията на Б. Пенев се отличават не само с прецизност и дълбоко осмисляне на литературните факти, но преминават към литературно-исторически обобщения, които за времето си представляват голямо завоевание. Правдивото тълкуване на старобългарските творби е резултат на богатата филологическа ерудиция на учения и на високите критерии, които има като литературен историк. Отражение на тия критерии са новите изисквания, предявени към анализа на средновековната книжнина, преди всичко необходимостта тя да се разглежда като всяка друга художествена литература. Научното дело на Б. Пенев е вдъхновено от идеята за „неограничена духовност“ на българската литература, идея, която можем да отнесем и към старобългарските творби в творчеството му. Ученият търси възможности за нов поглед върху същността на старата българска литература и в редица случаи достига до истински прозрения, изпреварвайки с десетилетия равнището на съвременните му историографски трудове. Днес, когато идейно-естетическата и историческата стойност на средновековното ни литературно наследство представляват интерес не само за специалистите, но и за широката културна общественост, извършеното от Б. Пенев може да бъде достойно оценено.

СЪЮЗЪТ НА БЪЛГАРСКИТЕ ПИСАТЕЛИ В ЗАЩИТА НА ДИМО КЪОРЧЕВ

ИВАН СЕСТРИМСКИ

За литературния историк и критик Димо Къорчев е писано сравнително малко, въпреки че отдавна са издадени два негови тома „Избрани съчинения“ (1933—1934), от които първият съдържа литературно-философските му публикации, включително и обширната му студия „Захари Стоянов, Иван Вазов, Пенчо Славейков“, останала незавършена поради ранната му кончина на 22 декември 1928 година. Вторият том обхваща една сравнително малка част от политическите му статии, тъй като той е особено продуктивен в областта на обществено-политическата публицистика, на която посвещава силите си от 1914 година, когато е избран за депутат като деец на национал-либералната партия. Разбира се, и след това продължава да се интересува от проблемите и явленията на художествената литература и литературната критика у нас и в чужбина, да поддържа връзки с мнозина писатели и най-вече с Елин Пелин, и да им помага, да ги насърчава, да дава място на произведенията им в своето списание „Пролом“ (1922—1927).

Елин Пелин написва своята повест „Земя“ по настояването и подканите на Димо Къорчев. Може би тя е щяла да остане незавършена, ако не са били честите приятелски напомняния и на натискът, упражнен от редактора на сп. „Пролом“. Въпреки че е имал определено творческо хрумване, Елин Пелин обаче се е колебал и се съмнявал във възможността да излезе нещо свързано от него. „Дълго време мислих дали да го напиша — признава писателят. — Къорчев казва: „Напиши нещо“. Написах го, но не знаех края какъв ще бъде. Списанието излизаше и чакаше края. Къорчев казва: „А бе, Пелине, какво правиш? . . .“ Взех да се крия от него. Преследваше ме. Не

²⁷ Архив на БАН, ф. 37к, а. е. 306.